

De Sint-Huybrechtstoren: van verdedigingswerk tot clubgebouw

A.W. Heijting

De Sint-Hubertus- of Sint-Huybrechtstoren, een van de laatste drie waltorens die Delft nog kent, heeft een lange en bewogen geschiedenis. Toen Delft op 15 april 1246 stadsrechten kreeg was het stadsgebied nog zeer beperkt. In de jaren daarna werd de stadsvrijheid in een aantal fasen uitgebreid, de grootste officiële uitbreiding van het stedelijk rechtsgebied geeft het stadsrecht van 1355 met een stadsbuitengracht, die tot op heden nog gedeeltelijk aanwezig is. Het tracé van het gedeelte Provinciaal Kanaal tussen de Tweemolentjesvaart en de Oostpoort is sindsdien niet gewijzigd. In 1355 werden bij de genoemde stadsuitbreiding twee stadspoorten gebouwd, die na het beleg van de stad in 1359 door ruwaard Albrecht van Beieren op diens bevel werden afgebroken. In 1394 gaf hij - hij had geld nodig en Delft was rijk - toestemming haar poorten te herbouwen. Echter pas na 1449 tijdens de regering van Philips van Bourgondië, mochten de Delvenaren ook muren en waltorens bouwen; men kwam er pas in de 16de eeuw mee gereed. In totaal werden zes grote en twee kleine poorten alsmede 22 waltorens gebouwd. Tussen de Haagpoort (aan het einde van het Noordeinde) en de Koepoort verees een achttal torens, Sint-Andries, Sint-Joosten, Sint-Stevens, Sint-Anna, Sint-Clara, Sint-Hubertus, Sint-Joris en de Rietveldse toren. De Sint-Hubertustoren ontleent zijn naam aan het jagers- of Sint-Hubertusgilde, dat op zijn beurt herinnert aan de omstreeks 655 geboren en op 30 mei 727 te Tervuren overleden Sint-Hubertus, bisschop van Tongeren-Maastricht; een volksheilige die sinds de 10de eeuw vereerd werd als patroon van de jagers. Zijn feestdag is 3 november.

De Sint-Huybrechtstoren bevatte drie ruimten boven elkaar: een overwelfde ruimte onderin (voor opslag van wapens e.d.), een tussenverdieping en een bovenverdieping. Van daaruit kan door de schietgaten worden geschoten. De onderste ruimte is via een gang door de wal bereikbaar.

De toren bleek eind 15de eeuw belangrijk te zijn, getuige een beschrijving uit die tijd: 'de waltoorn, dewelke outtyds tot groote versterking der Stad diende, is met twee dubbele deuren voorzien, van welken de twee binnensten met koper beslaagen zyn. De vensters zyn ook allen dubbel.

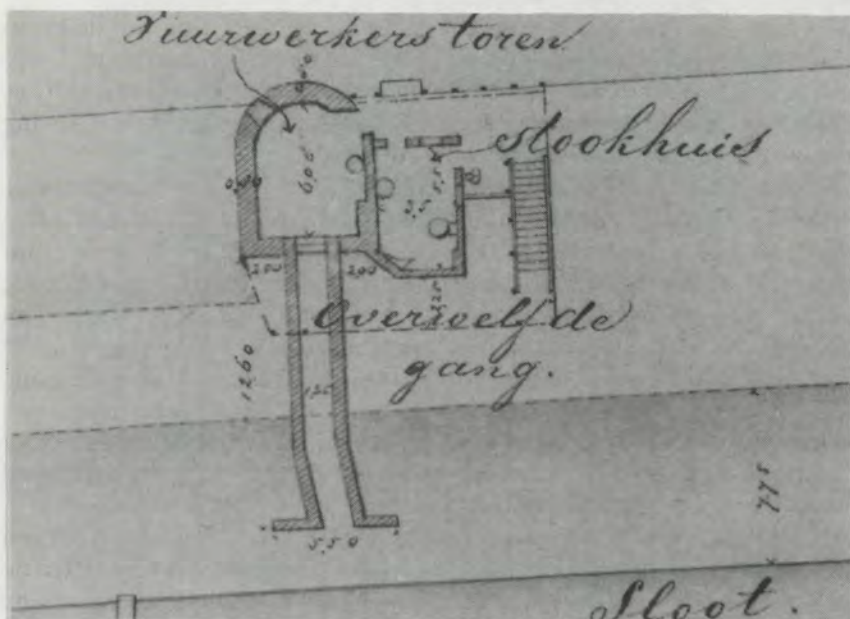
Van binnen onderwelfd om beter tegen den bliksem en andere rampen beveiligd te zyn. Den Hengels, Traliën, Windyzers, Slooten, Sleutels ende meeste gereedschappen zyn van koper, dat geen vuur geeft, gemaakt.'

Eind 16de eeuw raakten vele torens door de gewijzigde oorlogsvoering - dikke muren waren niet langer bestand tegen het geweld van het buskruit - in verval. Zo ook is het met de Sint-Huybrechtstoren gegaan; in 1589 werd hij onbruikbaar verklaard. Als touwslagerij (een lijndraaiers-huisje) en later als pakhuis en opslagplaats deed de toren verder nog wel dienst als verzamelplaats bij brand. Volgens een keur uit uit 1589 moesten bewoners van de Vlamingstraat boven de 18 jaar en niet schutter zijnde zich bij brand begeven naar de toren, de 16de loopplaats, om zich te melden bij hun hoofdman Cornelis Adriaansz. van der Meer met zijn kwartiermeesters Jan Jansz. Bout (verversknecht), Gosen Gerritsz. (korenmeester) en Simon Jansz. (leertouwer).

Op den duur werd het onderhouden van de poorten en torens voor de stad een te zware last zodat in 1773 door burgemeesters het volgende besluit wordt genomen: 'Bij Haar Ed. Groot Agtbaren, in agting zynde genomen, dat de Toorens aan Stadvesten, welke of voor een geringe prys verhuurt, of zelfs gratis bewoont werden, van tyd tot tyd zeer importante Reparatiën komen te vereyschen, welke reparatiën jaarlyks om de oudheid der selve gebouwen staan te vermeederen, en dat dus tot merke-lyke menage zouden strekken, dat de voorn. Toorens als van geen de



1. Pentekening Sint-Huybrechtstoren (archief DDS)



2. Plattegrond vuurwerkerstoren anno 1834 (Algemeen Rijksarchief)

allerminste nuttigheyt zijnde, en tyd en zylen wierden weggebrooken; Is by Haar Ed. Gr. Agthb. goed gevonden ende verstaan dat de gemelde Toorens niet verder zullen worden gerepareerd, en dat by overlyden of te verhuysen van de Jeegenswoordige bewooners van dien deselve werden geamoveerd, en de afbraak daarvan ten profyte van de Stad zal worden verkogt. Ende zal copie deezes werden ter hand gesteld aan commissarissen van Stads Fabricage, omme te strekken tot hunlieden narigt. Gedaan by de Heeren allen, den 9 Nov. 1773.'

Drie torens, de Sint-Anna, de Sint-Clara en de Sint-Huybrechtstoren, bleken meer waarde te bezitten en vielen niet onder dit besluit. Zo bleef onze toren behouden. Voor 50 gulden per jaar werd de toren verhuurd aan de Staten van Holland. Als onderdeel van het gebouwencomplex van de Pyrotechnische Werkplaats aan de Paardenmarkt waar vuurpijlen, lichtkogels e.d. werden gemaakt, deed de toren dienst als veilige huisvesting: er werden o.a. brandkogels vervaardigd en er werd met andere ontplofbare vloeibare stoffen gewerkt. Deze bestemming bleef zo tot de Franse tijd in het begin van de 19de eeuw.

Toen men de vervaardiging van brandkogels in de winter van 1813/14 wilde hervatten bleek dat de Fransen de toren aardig hadden ontmanteld. Deuren, palissaden, koperen bekkens en werktuigen waren door

hen meegenomen. Dat er van Rijkswegen na de bevrijding van de Fransen toch behoefte was aan de toren bleek uit de verkoop ervan op 1 september 1814 door de Gemeente Delft aan het Departement van Oorlog. De bedongen prijs bedroeg *f* 50,- inclusief '... een stuk van de deréving der wal zuidwaarts op lang Zes Roeden'.

De toren werd weer hersteld. In de *Conditien en Bestek Laboratorium voor Brandkogels* d.d. 7 oktober 1814 wordt voor de eerste maal melding gemaakt van de ondergrondse gang uitkomende onder in de toren: 'Eindelijk in de Sortie of Doorgang zal hij (de aannemer) een Gedeelte Straat vernieuwen groot honderd Vier en Zestig Vierkanten Voeten van IJsselplaverij op zijn kant in Basterd Tras.'

Een bestek van 8 augustus 1821 geeft wat meer informatie over de gang: 'Ter vervanging van de oude ingestorte en voor het grootste gedeelte opgeruimde gemetselde doorgang in de Wal achter de Rijksschool der Artillerie en Ingenieursschool zal ter zelfde plaats worden herbouwd een nieuwe gemetselde doorgang circa acht Ellen wijd in den dag.'

Achter de wal was de doorgang voorzien van een deur met daarvoor een loopbrug over het daar destijds gelegen slootje. Eind 19de eeuw werd de bovenste verdieping van de toren verwijderd. Toen de Pyrotechnische werkplaatsen naar de Hembrug waren overgebracht had de toren zijn functie voor het Rijk verloren. De minister van financiën besloot dan ook de toren publiekelijk te verkopen. Om te voorkomen dat de toren in particuliere handen zou vallen, besloten B&W van Delft op 16 maart 1904 de toren voor de som van *f* 300,- terug te kopen. Na de officiële koop op 13 mei 1914 werd er door de gemeente, ondanks dat zij dat bij notariële akte verplicht was, niet meer naar de toren omgekeken. De toren raakte snel in verval en werd een waar eldorado van ratten en ander ongedierte.

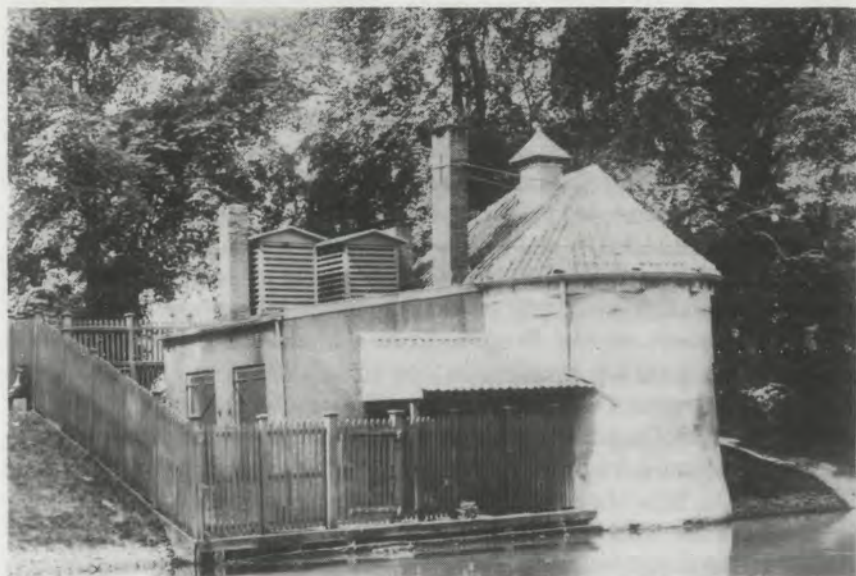
Daar komt in juni 1914 een einde aan.

In het jaar daaraan voorafgaande was de toren in de belangstelling gekomen van de roeivereniging 'De Delftsche Sport', in de volksmond DDS genaamd. Deze vereniging was vanaf 1885 gehuisvest in twee loodsen aan de Wateringsevest, daar waar thans de onderdoorgang van het spoorwegviaduct is (Kampveldweg). Door het groeiend aantal leden, het gebrek aan sanitaire voorzieningen en het gebrek aan voldoende botenberging was de vereniging op zoek naar een ander clubgebouw. Zo komt het dat men interesse kreeg in de vervallen waltoren. Het bestuur van DDS wendde zich tot B&W met het verzoek de toren te mogen kopen, om daarna op die plek een nieuw clubhuis te kunnen bouwen. B&W gaan accoord, alleen de koop wordt uiteindelijk erfpacht. DDS deed, gezien haar financiële positie B&W het voorstel een toelage van *f* 200,- te mogen ontvangen gedurende de eerste vijftien

jaren, als tegemoetkoming in de restauratie en aanbouw van de toren, die vanaf het zestiende jaar gevolgd zou worden door een erfpachtcanon van f 125,-gedurende 60 achtereenvolgende jaren. B&W gingen niet accoord met dit voorstel. Zij stelden echter een erfpachtcanon van f 1,-gedurende 75 achtereenvolgende jaren voor. DDS ging hiermee accoord. Gedeputeerde Staten keurden op 12 november 1913 de erfpachtvoorwaarden goed. Het recht van erfpacht liep tot 30 juni 1988. Vervolgens stelde DDS een bouwcommissie samen bestaande uit de heren G. de Wilde, P. Senf en H.A. van Meegeren, die als opdracht kreeg een ontwerp te maken voor een clubgebouw, bestaande uit de Sint-Huybrechtstoren en een aangebouwde botenberging. Uit een drietal inzendingen werd het ontwerp in neo-romantische stijl van Han van Meegeren gekozen. Dit lid, toen nog student bouwkunde aan de Technische Hogeschool te Delft zou later wereldnaam verwerven door het vervalsen van schilderijen van Vermeer. Het ontwerp hield in de opgebouwde Sint-Huybrechtstoren, met onderin een (dames)kleedkamer en op het straatniveau een sociëteit annex bestuurskamer. Naast de toren kwam een botenberging. Deze berging werd uitgevoerd in een voor die tijd nog niet vaak gehanteerde bewapende betonconstructie.



3. *Situatie ± 1826 (foto: GAD)*



4. *Situatie ± 1901 (foto: GAD)*

De berging bestaat uit drie door kolommen gescheiden gedeelten gelegen op waterniveau en gedeeltelijk onder het Oostplantsoen doorlopend met een totale lengte van 18 meter. Daarboven, op straatniveau, kwam een (heren)kleedkamer, hal en toilet. Dit toilet loosde op een beerput, een situatie die tot september 1991 (!) gehandhaafd bleef.

Voor de bouw van het clubhuis werd in diverse dagbladen een aanbesteding gehouden. Ingenieursbureau A.J. Zuiderhoek te Den Haag schreef in met de laagste aannemingsom, nl. f 9.947,-. Het werk werd hem gegund. Nadat DDS de financiën rond gekregen had, werd in juni 1914 met het graafwerk begonnen, nog juist tijds: op 2 augustus 1914 brak namelijk de Eerste Wereldoorlog uit. Als het Oostplantsoen, toen nog een grindweg, al niet was weggegraven en er een noodweggetje was aangelegd dan zou beslist geen toestemming verkregen zijn om met de bouw te beginnen. Het Oostplantsoen vormde in die dagen een belangrijke aanvoerrote van militair materieel en goederen naar de Artillerie Magazijnen aan de Paardenmarkt, thans het Depot van het Koninklijk Nederlands Leger- en Wapenmuseum 'Generaal Hofer'. DDS mocht doorgaan met de bouw van haar clubgebouw. Met een werkonderbreking van drie weken werd door gemiddeld zo'n 16 ambachtslieden gestaag doorgewerkt. In november 1914 is het werk geklaard. DDS en Delft waren een fraai monument rijker. Reden waarom DDS in 1915

een poging deed in aanmerking te komen voor de twee-jaarlijkse prijs als bedoeld in de statuten van het Gijsberti Hodenpijlfonds, beheerd door de Technische Hogeschool en de gemeente Delft. De heren Curatoren zagen - zij het toch wel met bewondering - het clubgebouw (toren met aanbouw) niet als een door onderhoud, herstelling of gedeeltelijke opbouw van een reeds vóór de 18de eeuw te Delft binnen haar voormalige stadsgrachten behouden gebouw, zoals het criterium voor het toekennen van de prijs was, maar alleen als een verrijking met een botenhuis.

Het gebouw bleef - op een kleine wijziging na - zijn uiterlijk tot 1991 behouden. Toen werd begonnen met een uitbreiding aan de noordzijde van de eigenlijke Sint-Huybrechtstoren. Een uitbreiding die het resultaat is van een reeks van verbouwingsplannen. Al in 1926 kwamen de eerste (drie) plannen op tafel. Deze plannen omvatten:

- a. een aanbouw van een houten fietsenloods,
- b. een stenen aanbouw tot aan de weg, die op waterniveau dienst doet als fietsenberging en op straatniveau als terras, en
- c. een betonnen aanbouw onder het Oostplantsoen, beneden als botenberging en op straatniveau als fietsenberging en terras

Om financiële redenen werden geen van genoemde plannen ten uitvoer gebracht.

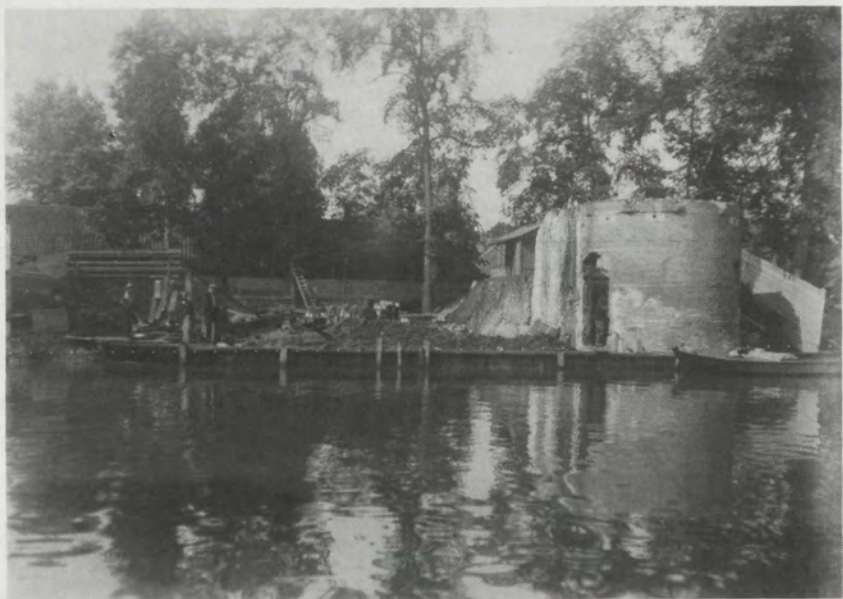
Ook het idee om aan de overzijde van het Oostplantsoen, naast de gebouwen van Defensie aan de Paardenmarkt, een uitbreiding te creëren en die door middel van de aanwezige onderaardse gang aan de toren te koppelen werd niet uitgevoerd.

Na het uitbreken van de oorlog in mei 1940 trachtte de bezetter zich een veilig onderkomen achter de dikke muren van de toren te verschaffen. De bezetter werd echter door een aantal heldhaftige leden buiten de deur gezet, die vervolgens voor korte tijd werd dichtgespijkerd, totdat bleek dat deze actie geen vervolg heeft. Zodoende werd voorkomen dat het gebouw weer een 'militaire' functie kreeg.

Tijdens de oorlogsjaren kwamen tengevolge van het groeiend aantal leden de volgende uitbreidingsplannen op tafel. Er worden enige ontwerpen met ingrijpende wijzigingen gemaakt. Probleem bleef het bouwen onder het wegdek van het Oostplantsoen en de daarbij behorende prijs. Ook dit maal verdwenen de plannen om financiële redenen in de kast.

Behoudens een restauratie aan de voet van de toren in 1954 - door ijsgang was deze zwaar beschadigd - bleef het rustig rond het clubgebouw.

Uitbreiding daarentegen bleef wel een steeds terugkerend verlangen binnen de vereniging. Zo ging men in 1967 over tot een interne verbou-





5. *Overzicht diverse fasen van de bouw tussen juni - november 1914 (foto: archief DDS)*

wing. Van de door de ANWB aan de buitenzijde van het gebouw geplaatste vermelding van een restauratie in 1964 is echter geen sprake.

Op 30 juni 1988 liep het recht van erfpacht teneinde. Juridisch verviel het eigendom van het gebouw aan de grondeigenaar, de Gemeente Delft. Om en nabij die tijd zijn er weer uitbreidingsplannen op tafel gekomen. Het plan was in noordelijke richting (richting Nieuwe Plantage) gedeeltelijk onder het wegdek van het Oostplantsoen een botenberging aan te bouwen. Een bouwvergunning werd aangevraagd. Korte tijd later vertrok de bouwstoffenhandel Prins en de Vries uit een loods aan de Doelenstraat/Paardenmarkt en peilde de interesse van DDS om deze loods over te nemen. DDS zag hier een mogelijkheid tot uitbreiding. Dit maal gingen de plannen niet de kast in. Na lange onderhandelingen met de gemeente kwamen op 6 september 1991 de loods en het clubgebouw (inclusief de Sint-Huybrechtstoren) in het bezit van DDS. De grond werd in eeuwigdurende erfpacht verkregen. Door afkoop van de erfpachtcanon verkreeg DDS de gebouwen tegen een verplichting tot betaling van f 1,- per jaar.

Kort daarop begonnen de graafwerkzaamheden door de stadswal naast de toren ten behoeve van de aanleg van een tunnel als verbinding tussen de aangekochte loods en het Rijn-Schiekanaal. Zo veranderde het aanzien van het Oostplantsoen en die van de Sint-Huybrechtstoren. Het zal in eerste instantie DDS zijn die de toekomst van een van de laatste drie waltorens die Delft nog 'bezit' voorlopig zal bepalen.

Bronnen

Dit artikel is vooral gebaseerd op de verslagen van bestuursvergaderingen, van algemene ledenvergaderingen en van loodscommissarissen en op de brievenboeken in het archief van DDS, aangevuld met artikelen in de jaarboeken van DDS, en bronnen in het gemeentearchief van Delft, het Algemeen Rijksarchief en het archief van Monumentenzorg te Zeist.